

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.717.16:657.6

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-18>**Волкова А. Г.**

магістр,

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Данік Н. В.

кандидат економічних наук, доцент,

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5821-6232>**Колеватова А. В.**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та обліку,

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Volkova Alona, Danik Natalia, Kolevatova Alona

V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ В БАНКАХ

У статті проведено ретельний аналіз теоретичних та практичних аспектів банківського шахрайства. Банківництво є одним з важливих елементів системи суспільних, а також економічних відносин у країні. Під час вивчення наявної системи здійснення банківських операцій виявлено можливості для здійснення фінансових махінацій та відсутність заходів щодо запобігання ним. Основна увага приділена аналізу можливих схем банківського шахрайства та їх впливу на діяльність комерційного банку, матеріальне благополуччя клієнтів і національної економіки загалом. Наголошено на проблемах приховування фактів участі у внутрішньому шахрайстві працівників банків задля недопущення погіршення або псування репутації такої структури. Запропоновано залучити для виявлення таких злочинних дій та запобігання ним механізми впливу внутрішнього аудиту з використанням наданих пропозицій.

Ключові слова: банк, шахрайство, внутрішній аудит, аудитор, фінансова махінація, репутація, контроль, нагляд.

INTERNAL AUDIT AS A MEANS OF COUNTERACTION FRAUD IN BANKS

The article provides a thorough analysis of theoretical and practical aspects of banking fraud. Banking is one of the important elements of the system of social and economic relations in the country. The study of the existing system of banking operations revealed opportunities for financial fraud and the lack of measures to prevent them. Since the main structural elements of the banking system are banks, it is necessary to be very meticulous about the efficiency of their activities and to exercise both external and internal control over the performance of their inherent functions. This category is manifested in banking supervision carried out by the regulator – the National Bank of Ukraine. But internal control over the illegal actions of bank employees and insiders is no less effective means of detecting violations and preventing internal bank risks. Such control can be carried out by means of internal audit of the bank's activity, by means of special procedures and methods of detection of elements of financial fraud. Bank fraud is a topic that is often ignored and the perpetrators are not punished at all, and, of course, information about such cases is not made public, because in the first place - it will affect the reputation of the bank. The main attention is paid to the analysis of possible schemes of banking fraud and their impact on the activities of a commercial bank, the material well-being of customers and the national economy in general. The problems of concealing the facts of participation in the internal fraud of bank employees in order to prevent deterioration or damage to the reputation of such a structure are emphasized. It is proposed to involve internal audit mechanisms to detect and prevent such criminal acts, using the provided proposals. However, researchers and researchers are still trying to investigate banking fraud and the possibility of preventing it through internal audit. Thus, after studying the regulations, periodicals and scientific publications on this topic, we can say that internal audit in modern conditions of banking development is thus an effective means of combating banking fraud, as external audit cannot guarantee users of financial statements of the bank or clients of the reliability of the internal control system, which is manifested in the fact that only internal audit, so to speak, within the bank, can detect certain crimes.

Keywords: bank, fraud, internal audit, auditor, financial fraud, reputation, control, supervision.

JEL classification: P34, G21, G41

Постановка проблеми. В сучасних умовах неможливо не розуміти важливість гармонійного розвитку банківської системи на тлі динамічних змін в економічній та політичній ситуації в країні. Оскільки основними структурними елементами банківської системи є банки, слід дуже прискіпливо ставитись до ефективності їх

діяльності та здійснювати як зовнішній, так і внутрішній контроль за виконанням властивих ним функцій. Ця категорія проявляється у банківському нагляді, що здійснюється регулятором – Національним банком України. Однак внутрішній контроль за протиправними діями працівників банку та інсайдерів є не менш дієвим засо-

бом виявлення порушень та запобігання внутрішньо-банківським ризикам. Здійснити такий контроль можна за допомогою внутрішнього аудиту діяльності банку, спеціальних процедур та методів виявлення елементів фінансового шахрайства. Ми вважаємо, що зацікавлені користувачі фінансової звітності банку мають бути впевненими в тому, що кожна оприлюднена фінансова звітність банку представлена достовірно, в усіх суттєвих аспектах, фінансовий стан банку на кінець звітного періоду, його фінансові результати, рух грошових коштів за звітний період дійсно відповідають нормативам щодо організації бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шахрайство в банках – це тема, яка дуже часто замовчується, а до покарання винних взагалі справа не доходить, звичайно, про такі випадки інформація не виноситься на широкий загал, адже перш за все це вдарить по репутації банку, хоча науковці та дослідники все ж таки намагаються дослідити банківське шахрайство та можливість запобігання йому за допомогою внутрішнього аудиту. Такими вченими в Україні є Б.Ф. Усач [4; 5], В.П. Сухонос [2], С.С. Чернявський [3]. Проте схеми банківського шахрайства удосконалюються, постійно оновлюються, тому вважаємо за потрібне продовжувати досліджувати це питання для формування якісно нових процедур проведення внутрішнього аудиту в банках стосовно саме фінансового шахрайства.

Мета статті полягає у вивченні шахрайських схем у банківських структурах в Україні та визначенні можливостей протидії ним засобами внутрішнього аудиту.

Виклад основного матеріалу. Банківське шахрайство – це одна з найбільш складних, але й найбільш простих схем збагачення, яка полягає у тому, що працівник банку, який, до речі, може перебувати у змові з керівництвом (в чому полягає основна складність під час виявлення такого злочину), має дуже велику спокусу щодо вчинення таких протиправних дій. В такій ситуації шахрай, до речі, не вважає себе злочинцем, він, навпаки, вважає себе великим «махінатором» та «розумником», який зміг втілити в життя свій стартап, бізнес-ідею, а якщо він ще й залишився непокараним, то цим взагалі можна пишатись.

В банківських структурах сконцентровано неабияку кількість грошових коштів, причому у різних формах, деякі з них для досвідченого шахрая є практично не захищеними, крім того, якщо діяти розумно, то можна навіть невеликими сумами досягти значного рівня фінансового забезпечення. Саме банки – це те місце, де для шахраїв ласе поле для діяльності.

Нинішня ситуація у світі загалом та у країні зокрема пов'язана насамперед із розвитком діджиталізації та дистанційності послуг, що надаються. Вони є дуже зручними змінами для користувачів таких послуг, але водночас розвиток глобальних систем автоматизації різноманітних операцій, електронного зв'язку, дистанційного доступу до інформації привів до значної «інтелектуалізації» злочинності та шахрайства.

Прийнято вважати, що основні схеми шахрайства в банківській сфері вчиняються ззовні, але схем шахрайства, в яких задіяні працівники, керівники або інсайдери, значно більше. Це дуже ускладнює роботу щодо виявлення фактів шахрайства та професійних зловживань, адже працівник, який був викритий за вчиненням

шахрайства, не буде нести кримінальну відповідальність в жодному разі, він буде просто звільнений, і далі він працевлаштується в наступному банку, де знову «проверне» свою схему.

Отже, кількість таких злочинів щороку зростає, майже 70% їх здійснюються або винятково співробітниками банку, або за їхньої активної участі, адже безкарність породжує нові злочини, які будуть ще більш витонченими та масовими. Ми не вважаємо, що лише український менталітет здатен на такі злочини, Україна просто не є винятком на світовій арені в банківській сфері.

Ми наведемо лише декілька прикладів шахрайських схем за участю працівників банку. Поширеним методом нанесення збитків банку є процес кредитування, коли банку надаються фіктивні документи про заставу, а відповідальний за цей етап кредитування менеджер вступає у зговір з оцінщиком застави, який оцінює непридатне для продажу або взагалі ненаявне майно за іншим, вищим, класом. Отже, після отримання кредиту позичальник не виплачує кредит, а застava не може бути банком використана для реалізації, що призводить до збитків. Злочинна група, отримавши кожен свою частку, перекочує до наступного міста, банку тощо. Притому, що банк і так постійно перебуває в зоні ризику неповернення власних коштів у зв'язку з низькою ліквідністю таких активів.

Дуже часто працівниками банку підробляється фінансова звітність банку, і тільки дуже вправний аудитор зможе виявити такий злочин.

У сфері кредитування дуже багато шляхів здійснення махінацій як із заставою, так і з оформленням кредитних документів, а ошуканим тут може бути як банк безпосередньо, так і клієнт банку, наприклад, під час надання згоди щодо надання кредиту від імені фірми чи рішення правління про згоду на надання застави. Звичайно це можна інтерпретувати як просте перевищення повноважень, але ж підробка документів є злочином у будь-якому разі. Така ситуація приведе до того, що керівництво матиме можливість відмовитись від повернення кредиту, адже такий документ не є дійсним, тобто не має правової сили.

Шахрай завжди випереджає банк у своїх діях, оскільки він зазвичай прискіпливо, до тонкощів, планує свою діяльність, плутаючи сліди. Повернути кошти, навіть якщо злочинця виявлено, практично неможливо або це займе дуже багато часу, що, зрештою, призведе до втрат банківської структури.

Існує й досить ефективно діє схема надання кредитів пов'язаним з банком особам. Стосовно них в НБУ прописано чіткий регламент, встановлено норматив (обмеження не більше 25%), за виконанням цього нормативу провадиться суворий контроль, для чого комерційні банки обов'язково показують у звітності суму таких кредитів. Кошти під час кредитування пов'язаних осіб зазвичай виводяться керівником банку через надання кредиту афілійованим компаніям. Банківська звітність для НБУ буде складена належним чином, тут не буде порушення. Однак одночасно один і той самий бенефіціар є спроможним створити неосяжну кількість компаній, зокрема через підставних осіб, які часто досить складно пов'язати між собою, отже, довести афілійованість. Сюди ж слід віднести створення компаній в офшорах, що не дає змоги розкривати інформацію про кінцевого бенефіціара.

Сучасна економічна ситуація на межі кризи спрацювала як каталізатор до пошквалювання банківського шахрайства та появи нових кримінальних ризиків. Найбільш простим способом здійснення шахрайства є проведення санації у навмисно доведеному до банкрутства банку. В такому разі керівники банків укладають заздалегідь невигідні угоди, це робиться задля доведення кредитної організації до стану банкрутства й дає змогу не розраховуватися зі вкладниками. Однією з найпоширеніших схем є купівля цінних паперів («сміттєвих акцій», векселів та боргових зобов'язань фірм-«одноденок»), які нічого не вартують на ринку, а за номінальною вартістю у сукупності складають величезну суму [4, с. 52].

Ще однією поширеною схемою виведення активів з банкрутуючих банків є видача кредитів на підставні компанії. Саме з такими схемами пов'язані найгучніші «банківські» кримінальні справи й найбільші суми викрадених коштів [5, с. 63].

Також великою категорією банківських злочинів є пряме розкрадання коштів. Як говорив М.М. Жванецький, «хто що охороняє, той це й має». Коли банківський службовець бачить, що в нього прямо під руками лежать мільярди, при цьому зсередини знає всю механіку банківського рахівництва, він, звичайно, починає замислюватися, чи можна щось непомітно у цих рахунках «підправити» [5, с. 70].

Чимало в банківських злочинах і порівняно незначних розкрадань, коли співробітники різних банків намагаються викрадати гроші прямо з рахунків клієнтів. Зазвичай вибираються рахунки померлих осіб або рахунки, по яких давно не відбувалося операцій [2, с. 161].

Фінансове шахрайство в комерційному банку – це складне явище, яке являє собою систему маніпуляцій у сфері банківського грошового обігу та фінансових маніпуляцій. Важливим сучасним аспектом цього явища є те, що воно не обмежується матеріальною метою, а охоплює й нематеріальні мотиви, тобто задоволення від моральної протестної самореалізації [3, с. 85].

Європейський менталітет формує інше ставлення до шахрайства за участю співробітників у банках. Якщо працівник був навіть тільки запідозрений у шахрайстві, він отримує «пляму» на репутації і ніколи вже не буде прийнятий на роботу до банку або іншої фінансової установи, а якщо його провина була доведена, то на нього чекає кримінальна відповідальність. Звичайно, за таких умов у європейських банках рівень шахрайства значно нижчий.

В наших банках все відбувається дещо за іншим сценарієм, а має бути так, щоб хоча б усередині структури всі знали, що відбулась певна махінація, вона виявлена, а зловмисник покараний. Все це має бути оприлюднено, обговорено, а винний дійсно має бути покараний і переданий до правоохоронних органів. Це має бути показова справа, щоби більше нікому навіть на думку не спало повторювати таку справу. Керівництво банку й колектив мають виступити різко проти шахрайства, продемонструвати нетолерантне ставлення до такого злочину.

І банки, і їх клієнти сильно потерпають від шахрайських дій, тому слід вживати певних захисних заходів щодо протидії банківському шахрайству. Робота ця має бути комплексною, неупередженою,

але вимогливою та системною. Для попередження шахрайства важливо працювати зі співробітниками на кожній лінії захисту.

Першими, хто має спокусу до здійснення шахрайства, є працівники фронт-офісу, до яких перших потрапляє клієнт, отже, з ними слід проводити безперервну роботу стосовно їх ставлення до банківської етики й навіть надавати легкі натяжки стосовно можливого покарання.

Наступними працівниками, що підпадають під категорію ризику щодо махінацій, є працівники підрозділу з управління ризиками та бек-офісні співробітники, що задіяні у перевірці позичальника й оцінюванні заставних активів.

Нарешті, засобом протидії банківському шахрайству є проведення внутрішнього аудиту, періодичність якого в кожному банку є суб'єктивною, але її має визначати комітет з управління ризиками конкретного банку, а залежати він буде від рівня кредитних ризиків в портфелі банку.

За визначенням, шахрайство – це дещо протизаконне, зроблене умисно. Саме умисел є критерієм, за допомогою якого можна відрізнити шахрайство від помилки або неточності. Під шахрайством у визначенні МСА 240 розуміються умисні дії, вчинені особою або групою осіб як керівного складу, так і рядових працівників економічного суб'єкта, а також третіми особами, які потягли за собою перекручене подання результативних показників фінансової звітності [3, с. 99].

Для аудитора нелегкою задачею є під час проведення аудиторської перевірки розібратись, де все ж таки навмисне злодіяння, а де помилка, яка є наслідком невмілих розрахунків, тобто він завжди має робити на це певну похибку. В цьому йому може допомогти якісна й всебічна перевірка виконання службою внутрішнього контролю їх функцій, адже зазвичай до такої служби входять працівники банку, які з огляду на обставини спілкуються з колективом, внаслідок власних симпатій чи антипатій можуть неправильним шляхом спрямувати аудитора та керівництво в процесі вивчення правомірності певних дій банківської структури.

Незважаючи на те, що аудитор не несе відповідальності за запобігання фактам шахрайства та помилок (ці функції покладаються на керівний орган економічного суб'єкта), проведення щорічного аудиту фінансової звітності дає змогу з певним ступенем ймовірності запобігти можливості шахрайства, сприяти підвищенню достовірності фінансової звітності та налагодженню системи внутрішнього контролю. Задля цього ще на стадії планування аудитор зобов'язаний оцінити можливий ризик суттєвих перекручувань внаслідок шахрайства та помилок. При цьому він повинен зробити запит до керівництва економічного суб'єкта з питань наявності відомостей про будь-які факти шахрайства або помилок, виявлених раніше [1].

Аудитори все ж таки у межах своєї компетенції можуть вживати заходів протидії шахрайським операціям щодо банку. До них можна віднести такі дії:

1) раптові перевірки окремих підрозділів, що сприяють ідентифікації можливостей для зловживань чи вже здійснених фактів шахрайства, що призводять до викривлення фінансової звітності банку;

2) зміщення строків проведення інвентаризації або підрахунку залишків коштів у касі банку якнайближче до кінця місяця (кварталу, півріччя, року);

3) використання спеціального програмного забезпечення, яке приєднується до інформаційних систем банку та дає змогу знайти нетипові бухгалтерські проведення, операції, здійснені в неопераційний час чи ініційовані явно вигаданим користувачем;

4) детальна перевірка коригуючих бухгалтерських проведення.

Висновки. Таким чином, після вивчення нормативних документів, періодичних та наукових видань з цієї тематики можемо зазначити, що внутрішній аудит

у сучасних умовах розвитку банківництва є ефективним засобом боротьби з банківським шахрайством, оскільки аудит зовнішній не може гарантувати ні користувачам фінансової звітності банку, ні клієнтам надійності системи внутрішнього контролю, що проявляється саме в тому, що тільки внутрішній аудит, будучи, так би мовити, всередині банку, може виявити певні злочини. Зовнішній аудит не зможе виявити схем таких махінацій, якщо вони не будуть прямо вказувати на протизаконні дії.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 03.12.2020).

2. Сухонос В.П. Протидія шахрайству з фінансовими ресурсами у банківській сфері. *Кримінальне право*. 2012. № 8. С. 160–168.

3. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай- ТекПрес, 2010. 624 с.

4. Усач Б.Ф. Аудит за міжнародними стандартами : монографія. Київ : Знання, 2005. 247 с.

5. Усач Б.Ф. Аудиторська звітність за міжнародними стандартами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2007. № 577. 507 с.

References:

1. Pro banky i bankivsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2000 r. no 2121-III / Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (accessed 03 December 2020).

2. Sukhonos V.P. (2012) Protydiia shakhraistvu z finansovymy resursamy u bankivskii sferi [Counteraction to fraud with financial resources in the banking sector]. *Kryminalne parvo*, no. 8, pp. 160–168.

3. Cherniavskiy S.S. (2010) Finansove shakhraistvo: metodolohichni zasady rozsliduvannia [Financial fraud: methodological principles of investigation] : monohrafiia. Kyiv : Khai- TekPres, pp. 624.

4. Usach B.F. (2005) Audyty za mizhnarodnymy standartamy [Audit according to international standards] : monohrafiia. Kyiv : Znannia, pp. 247.

5. Usach B.F. (2007) Audytorska zvitnist za mizhnarodnymy standartamy [Audit reporting according to international standards]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 577, pp. 507.